

УДК 342.951:355(477)

С. Ю. ПОЛЯКОВ,*кандидат юридичних наук,**начальник кафедри загальновійськових та правових дисциплін**Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ

Проаналізовано проблеми конституційного закріплення організаційно-правових засад побудови й функціонування Збройних Сил України. Запропоновано закріпити в Конституції України фундаментальні принципи існування головної складової сучасної воєнної організації держави – Збройних Сил України.

Сучасний стан Збройних Сил України викликає небезпідставну занепокоєність у суспільстві. Незважаючи на політичні та економічні негаразди, будь-яка цивілізована країна обов'язково піклується про свій суверенітет, а саме про головну складову військової організації держави – збройні сили, що повинні забезпечувати необхідний для існування держави рівень військової безпеки. На жаль, військова реформа, яка триває вже багато років в Україні, не має належного організаційно-правового забезпечення з боку держави, що спричиняє негативні наслідки.

Про необхідність удосконалення законодавства з військової сфери свідчить наявність багаторічних об'єктивних та суб'єктивних проблем, що мають місце як у системі державного управління військовим будівництвом, так і в самих Збройних силах України та інших військових формуваннях.

Мета статті полягає в розробленні на підставі дослідження ґрунтовних загальнодержавних організаційно-правових засад побудови й функціонування збройних сил та конституційного їх закріплення конкретних пропозицій щодо удосконалення фундаментальних принципів існування сучасної військової організації держави.

Проблеми військової служби, звичайно, привертають увагу вітчизняних і зарубіжних фахівців у галузі адміністративного й військового права. Зокрема, загальні проблеми військової служби проаналізовано в роботах Д. Н. Бахраха, І. Ф. Коржа, С. Я. Кравця, Ю. І. Мігачова, С. В. Тихомирова, А. В. Кудашкіна тощо.

Отже, основним змістом військової служби в Україні є практичне вирішення завдань держави щодо збройного захисту суверенітету й територіальної цілісності країни. Як вважає І. Ф. Корж, військова служба – це механізм

досягнення цілей, виконання завдань і реалізація функцій держави [1, с. 170]. Для військової служби цілком прийнятною є теза про те, що ця служба має поєднувати конституційно закріплені наміри й цілі держави, її структури, відносини та зв'язки з її кадровим потенціалом і втілювати їх у суспільне життя.

На жаль, проблеми конституційного закріплення організаційно-правових засад побудови й функціонування збройних сил та принципів існування сучасної воєнної організації держави залишилися поза увагою науковців в Україні.

Сучасний стан конституційних положень та законодавства, що регулює сферу військових правовідносин, безумовно, базується на юридичному минулому. У свою чергу, правові реалії сьогодення визначають майбутнє військової організації української держави.

Збройні сили будь-якої держави є державною військовою організацією, призначеною для виконання функцій і вирішення завдань, покладених на неї конституціями чи законами. Чисельність збройних сил визначається державою виходячи з рівня реальних загроз її безпеки, соціально-економічного розвитку, стану міжнародних обставин та інших факторів. Правові основи комплектування збройних сил, тобто поповнення їх особовим складом, знаходять закріплення в конституції та інших законах шляхом закріплення в них обов'язку (повинності) громадянина захищати свою Вітчизну. Конкретні форми захисту держави визначаються в законодавстві. Практично в усіх державах традиційно можна виділити дві її основні форми, що стосуються громадян, – військовий обов'язок (повинність) і добровільне виконання обов'язку щодо захисту вітчизни, закріплення яких у конституціях розглянемо далі.

Конституція США визначає правове становище штатів і їх відносини з центральною владою,

основні принципи виборчої системи, конституційні основи судової влади. В інших конституційних актах США закріплено окремі питання комплектування збройних сил. Так, «Статті Конфедерації» регулюють питання набору армії та флоту, в тому числі для оборони штату від зовнішньої та внутрішньої небезпеки. Конгресу належить право встановлювати розмір сухопутного війська і питання його фінансування [2, с. 333–339].

Конституція КНР проголошує захист Вітчизни і відбиття агресії святим обов'язком кожного громадянина Китайської Народної Республіки та покладає на громадян відповідно до закону обов'язок військової служби й участі у народному ополченні (ст. 55) [3, с. 260–278].

Конституція ФРН (ст. 12а) приділяє достатньо уваги питанням конституційних зобов'язань громадян у сфері оборони. У ній визначені форми виконання цих обов'язків усіма німецькими громадянами. Призову на військову службу підлягають чоловіки, які досягли 18-річного віку. На осіб, що відмовилися виконувати військову службу зі зброєю в руках із причин віросповідання, покладається обов'язок виконувати службу, яка їй замінює, в тому числі не пов'язану зі збройними силами і федеральною прикордонною охороною. Виняток становить період стану оборони держави, коли вказані особи можуть притягатися до служби у сфері постачання збройних сил. У період стану оборони на службу як цивільний персонал можуть призватися жінки у віці від 18 до 55 років для роботи в громадянських санітарних службах і стаціонарних військових шпиталях.

За конституцією Греції (ст. 4) тільки грецькі громадяни допускаються до виконання будь-яких державних функцій. Кожен грек, здатний носити зброю, зобов'язаний сприяти обороні Батьківщини так, як це визначено законом. За конституцією однозначно неможна звільнитися від вказаного обов'язку, в тому числі з причини релігійних переконань (ст. 13).

Конституція Іспанії (ст. 30) закріплює захист держави як право й обов'язок іспанців. Військовий обов'язок іспанців визначається законом. Конституція гарантує право на звільнення від обов'язкового несення військової служби з причин переконань чи віросповідання, а також з інших причин і заміну її альтернативною цивільною службою.

Конституція Італійської Республіки (ст. 52) проголошує захист Вітчизни святим обов'язком громадянина. Закон визначає граничні ланки обов'язкової військової служби, зокрема: її не-

сення не повинно спричиняти шкоду трудовому становищу громадянина та здійснення ним політичних прав. Конституція покладає на військовослужбовців обов'язок виконувати довірені їм функції, дисципліновано й гідно, складати присягу згідно із законом (ст. 54) [4, с. 135–157].

Усі громадяни Португальської Республіки несуть обов'язки, закріплені за ними у конституції (ст. 12). Захист Батьківщини є правом та обов'язком усіх португальців. Закон визначає рамки і строки обов'язкової військової служби. Конституція поділяє військову службу на стройову, пов'язану з використанням зброї, та нестройову. Особи, які визнані недієздатними до стройової військової служби, несуть нестройову військову службу або цивільну службу. Конституція покладає обов'язок несення альтернативної громадянської служби на осіб, які відмовилися від військової служби, як стройової, так і нестройової, з причин совісті.

Таким чином, конституції, як правило, прямо закріплюють за громадянами своєї держави конституційний обов'язок щодо її захисту, форми реалізації якого визначаються законодавчими актами. Також закріплюються повноваження вищих органів державної влади щодо управління військовою організацією держави.

У Конституції України вищезазначені аспекти не закріплюються, а проголошуються з відсиланням до спеціального законодавства. Наприклад, реалізувати конституційний обов'язок щодо захисту Вітчизни українські громадяни можуть за видами військової служби, які встановлені не в Конституції, а в Законі України «Про військовий обов'язок та військову службу» [5].

Відсилання створюють прогалини й умови, що руйнують більшість загальносвітових принципів у галузі військового будівництва. Наприклад, відсутність закріплення принципів комплектування Збройних Сил України дозволяє політикам спекулювати обіцянками про відміну призову на строкову військову службу юнаків-призовників та миттєвого переходу до професійної армії, тобто переходу на комплектування тільки на контрактній основі. Такі обіцянки насправді є утопічними, тому що економічний рівень розвитку української держави цього не дозволяє.

Така прогалина у Конституції дозволила колишньому Міністру оборони України А. І. Гриценку зруйнувати унікальне слов'янське явище – кадрову військову службу офіцерів – служіння Вітчизні майже усе життя офіцерами, що утворюють, так би мовити, кістяк збройних

сил будь-якої держави. Уже в минулому час, коли патріотично вихований юнак присвячує 25 років свого життя служінню Вітчизні офіцером збройних сил. У Сполучених Штатах Америки, до речі, до теперішнього часу існує правило – для зарахування на навчання майбутньому офіцеру потрібна рекомендація одного з конгресменів сенату. Цим підкреслюється особлива довіра держави до кадрових офіцерів, особлива державна впевненість у надійності тих, хто виконує особливий конституційний обов'язок щодо захисту суверенітету та інтересів держави у жорстких умовах життя і служби.

Приблизно за декілька місяців колишній міністр оборони А. І. Гриценко змусив кадрових офіцерів Збройних Сил України підписати контракти, повідомив їх про те, що всі штатні офіцерські посади комплектуються тільки на контрактній основі, а решту буде звільнено, тому що вони залишаються за штатом. На цій підставі А. І. Гриценко запропонував унести зміни до Закону України «Про загальний військовий обов'язок і військову службу», що й було оперативно зроблено. Зі ст. 2 п. 4 цього Закону було вилучено кадрову військову службу осіб офіцерського складу, зарахованих до Збройних Сил України (далі – ЗСУ) та інших військових формувань, як вид військової служби до запровадження військової служби за контрактом [6].

Дійсно, відмінностей між цими різними видами військової служби офіцерами небагато, але ж вони є принциповими, і от чому. По-перше, у держави була можливість чітко прораховувати чисельність збройних сил на 25 років, мати стабільну систему підготовки кадрів тощо, тобто існували ґрунтовні організаційно-правові засади функціонування головної складової Военної організації держави – Збройних Сил України. Реформування, тобто руйнування основних організаційно-правових засад існування ЗСУ без належного правового забезпечення побудови, тобто копіювання інших моделей військової організації держави, на жаль, спричиняють зараз негативні наслідки.

По-друге, у кадрових офіцерів існувала можливість звільнитися з лав ЗСУ за власним бажанням, якою вони майже не користувалися тому, що їх життєвий вибір був зважений і дійсно мав елементи, так би мовити, громадянського подвигу – служіння Вітчизні.

По-третє, якщо офіцер служив сумлінно, то він не мав підстави хвилюватися за свою долю до досягнення пенсійного віку або граничного терміну служби. Зараз же процедура продовження

контракту стає дедалі складнішою та корумпованою.

Контрактна служба має своє підґрунтя найманої армії, де несуть службу Вітчизні не за покликком душі і з почуття обов'язку перед Батьківщиною, а за гроші – за заробітну плату. Це зовсім інша мотивація, яка не має ознак героїзму та самопожертвування і є стимулом до заробляння грошей.

Така тенденція зараз поширюється. Після закінчення вищого військового навчального закладу та після 5 років служби молоді офіцери не бажають продовжувати контракт, тому що мають можливість вибирати більшу зарплату та кращі умови проживання. Наприклад, зарплата водія трамвая в Києві більша, ніж грошове забезпечення командира танкового взводу. Тому зараз система військової освіти не встигає готувати офіцерські кадри, а Міністерство оборони України продовжує визначати державне замовлення для військових навчальних закладів без урахування реалій військової служби офіцерами за контрактом.

Не продовжують контракт молоді офіцери, яким до пенсії ще далеко і які мобільні в життєвому виборі. Сьогодні величезну проблему Збройних Сил України становить неуконкомплектваність майже 30 % первинних посад молодших офіцерів.

У пошуках покращення ситуації керівництво Міністерства оборони України знову припускається стратегічної помилки – планує призвати офіцерів із запасу, відірвавши з місця роботи за цивільною спеціальністю без гарантії повернення на цю посаду. Це підриває й без того слабку довіру до держави і провокує соціальний вибух.

До речі, в американській професійній армії існують елементи завуальованого призову, коли резервісти (молодь, що отримала вищу цивільну освіту й елементи військової освіти за кошти держави) зобов'язана відслужити деякий час там, де потрібно державі, але угода про це укладається ще під час навчання в цивільному навчальному закладі.

На підставі вищезгаданого стає очевидним, що прогалини конституційного закріплення функціонування головних складових держави можуть призводити до руйнування одного з основних «стовпів» держави – збройних сил.

Головна потреба суспільства – це об'єктивна необхідність підтримувати умови життєдіяльності її складових частин, яка задовольняється створенням держави. Головна потреба держави полягає у збереженні її як такої. Інтереси

виражають шляхи і способи задоволення потреб, а все те, що задовольняє потреби, визначається поняттям «цінності». Лоренц фон Штейн писав: «...нема сумніву, що військо саме по собі... має велику цінність... Цінність війська полягає... в тому, що воно надає захист і безпеку...» [7].

У той же час інтерес у задоволенні потреб реалізується через систему цілей та функцій держави.

Держава являє собою об'єкт, що має певну цінність, оскільки до його збереження виявляється інтерес. Цінність держави полягає в її територіальній цілісності, незалежності, збереженні прав людини тощо [8].

Відповідно до ст. 17 Конституції України, «оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України» [9].

З огляду на вищезазначене стає очевидним і актуальним закріплення в Конституції України ґрунтовних засад існування Збройних Сил України як інституту не тільки оборони, але й військової безпеки держави. Це стосується насамперед закріплення принципів комплектування Збройних Сил України, видів військової служби, обсягів фінансування державою. Зміст даних питань неможливо висвітлити в межах однієї наукової статті, вони потребують ґрунтовного наукового дослідження.

Список використаної літератури

1. Корж І. Ф. Завдання і функції військової служби в Україні / І. Ф. Корж // Держава і право. – 2002. – Вип. 17. – С. 170–177.
2. Конституція сполучених штатів Америки від 17 вересня 1787 р. // Конституції зарубіжних країн : навч. посіб. / [В. О. Серьогін, Ю. М. Коломієць, О. В. Марцеляк та ін. ; за заг. ред. В. О. Серьогіна]. – Х. : Фінн, 2009. – С. 333–339.
3. Конституція Китайської Народної Республіки від 4 грудня 1982 р. // Конституції зарубіжних країн : навч. посіб. / [В. О. Серьогін, Ю. М. Коломієць, О. В. Марцеляк та ін. ; за заг. ред. В. О. Серьогіна]. – Х. : Фінн, 2009. – С. 260–278.
4. Конституція Китайської Народної Республіки від 4 грудня 1982 р. // Конституції зарубіжних країн : навч. посіб. / [В. О. Серьогін, Ю. М. Коломієць, О. В. Марцеляк та ін. ; за заг. ред. В. О. Серьогіна]. – Х. : Фінн, 2009. – С. 260–278.]
5. Про військовий обов'язок і військову службу : закон України від 25 берез. 1992 р. № 2232-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 27. – Ст. 385. – Зі змінами.
6. Про внесення змін до Закону України «Про загальний військовий обов'язок і військову службу» : закон України від 4 квіт. 2006 р. № 3597-ІV // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 38. – Ст. 324.
7. Штейн фон Л. Военный быт как часть науки о государстве / Л. фон Штейн ; пер. А. Эртеля. – СПб., 1875 – 302 с.
8. Возженников А. В. Национальная безопасность: теория, политика, стратегия / А. В. Возженников. – М. : Норма, 2000. – 234 с.
9. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

Надійшла до редколегії 18.10.2010

ПОЛЯКОВ С. Ю. НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ВОИНСКОЙ СЛУЖБЫ В УКРАИНЕ

Проанализированы проблемы конституционного закрепления организационно-правовых основ построения и функционирования Вооруженных Сил Украины. Предложено закрепить в Конституции Украины ряд фундаментальных принципов существования главной составляющей современной военной организации государства – Вооруженных Сил Украины.

POLYAKOV S. SOME ASPECTS OF LEGAL REGULATION OF MILITARY SERVICE IN UKRAINE

The problems with constitutional fixing of legal and organizational bases which are linked with construction and functioning of Military Powers of Ukraine are analyzed. It is suggested to fix some pieces of fundamental principles about existence of main constituent of modern military state organizations – Armed Forces of Ukraine.